

ALGIMANTAS MIŠKINIS

MARIJAMPOLĖS MIESTAS IKI 1940

ISTORIJA IR
ARCHITEKTŪRA

ALGIMANTAS MIŠKINIS

**MARIJAMPOLĒS
MIESTAS
IKI 1940**

ISTORIJA IR
ARCHITEKTŪRA

ALGIMANTAS MIŠKINIS

MARIJAMPOLĖS MIESTAS

IKI 1940

ISTORIJA IR
ARCHITEKTŪRA

VILNIUS MINTIS 1995

Knyga parengta Marijampolės miesto savivaldybės užsakymu, išleista jos lėšomis

Recenzavo: Lietuvos istorijos instituto mokslinis bendradarbis dr. ALGIMANTAS BALIULIS
Architektūros ir statybos instituto vyr. mokslinis bendradarbis, habil. dr. JURGIS BUČAS

Dailininkas ADOMAS MATULIAUSKAS

Redaktorė DANUTĖ ULČINSKAITĖ

Petro Kriaučiūno Viešoji biblioteka
Skaitytojų aptarnavimo skyrius Nr. 70
Invent. Nr. 02 / 6371

P R A T A R M Ė

Pastaraisiais dešimtmečiais visuomenė gerokai daugiau dėmesio skiria Lietuvos miestų bei miestelių istorijai. Tai neatsitiktinis reiškinys. Jį skatino ir skatina ne tik sąmoningosios visuomenės dalies siekimas bent iš dalies vienokia ar kitokia forma atgaivinti ankstesnį miestų ir miestelių vaizdą, kompensuojant gal ne tiek dėl karo, kiek dėl netinkamos pokario statybos praktikos daugumoje Lietuvos vietovių patirtus įvairaus masto praradimus. Tokį susidomėjimą skatina ir troškimas geriau pažinti savo gimtųjų ar įvairius sentimentus keliančių Lietuvos vietų praeitį, kurią pokario dešimtmečiais, siekiant nukirsti tautos šaknis, buvo rūpinamasi ištrinti iš žmonių atminties ar bent iškreiptai vaizduoti.

Visuomenės dėmesys sutampa ir su istorikų bei architektų profesiniais interesais — visapusiškiau atskleisti Lietuvos valstybės ir visuomenės istoriją, kurios daugelis svarbiausių reiškinių praeityje buvo ryškiausi kaip tik miestuose ir miesteliuose, nes čia susipynė daugiausia šių istoriją formavusių bei lėmusių įvairaus pobūdžio veiksnų.

Dėl šių priežasčių, be anksčiau pasirodžiusių pavienių mokslinių straipsnių, pastaraisiais dešimtmečiais išėjo jau nemažai leidinių, skirtų atskirų Lietuvos miestų bei miestelių istorijai ir architektūrai. Tai knygos apie Vilniaus ir Kauno architektūrą, monografijos apie Šiaulius, Trakus ir Kalvariją, straipsnių apie Alytų, Anykščius, Kražius, Rietavą ir kitas vietas rinkiniai.

Ir profesionalų, ir visuomenės poreikių sutapimą bei tam tikrus daugelio žmonių sentimentus miestų ir miestelių praeičiai, tarsi kompensaciją už pastarųjų penkių dešimtmečių praradimus, iš dalies rodo gana platus 1791—1792 m. suteiktų Magdeburgo savivaldos teisių minėjimas daugelyje Lietuvos vietovių, dažniausiai šiuos 200 metų senumo istorijos faktus netgi laikant reikšmingesniais, negu jie buvo iš tikrųjų.

1792 m. miesto teisės duotos ir Marijampolei, vienam jauniausių, bet gana sudėtingos praeities Lietuvos miestų. Nors dabar tai vienas iš dešimties svarbiausių mūsų miestų — faktiškoji dabartinės Lietuvos valstybės teritorijoje likusios (po ne vieną kartą gretimoms valstybėms atskirtų didesnių ar mažesnių plotų) Užnemunės (Sūduvos, Suvalkijos) dalies sostinė, tačiau iki šiol nėra jam skirto leidinio. Tai nulėmė kelios priežastys.

Kaip gana jaunas miestas, Marijampolė nepasižymi istorinių klodų gilumu, nėra joje ir didesnių urbanistinių architektūros vertybių. Mat seniausioji miesto dalis — centras — buvo apgriauta per Antrąjį pasaulinį karą, o dar labiau nukentėjo pokario dešimtmečiais, pertvarkant ją pagal „socialistinio miesto“ modelį. Kad „socialistinis turinys įgytų naują, jį atitinkančią formą“, mieste buvo sunaikinta nemaža senųjų vertybių, tad ir dalis ankstesnio savitumo. Marijampolės (1955—1988 m. — Kapsuko) centrą imta ypač sparčiai pertvarkyti po 1977 m., kai, suteikus jai Respublikos pavaldumo miesto statusą, imtasi radikalių priemonių senojo centro vietoje kurti naują, labiau „atitinkančią socialistinio miesto poreikius ir įvaizdį“. Prisidengus šiuo fiktyviu šūkiu, tapo laisvos rankos griauti senuosius

„neprestizinius“ statinius, o jų vietoje statyti tipinius, arba standartinės architektūros, kurie atitiktų naująją miesto sampratą. Ir tai buvo daroma su užmoju...

Be to, po gana išsamių bene vienintelio Marijampolės praeitį tyrusio istoriko Jono Totoraičio darbų, skelbtų jo knygoje ir straipsniuose, pagrindiniai šio miesto istorijos faktai buvo neblogai žinomi, o pasakyti ką nors nauja, beveik nesant papildomų istorijos šaltinių, buvo ne taip paprasta. Marijampolės marijonų vienuolyno rankraštynas, kuriuo daugiausia naudojosi J. Totoraitis, per karą buvo išdraskytas; dalis jo dabar saugoma Lietuvos valstybiniame archyve, o kai kas — pas marijonų provinciolą kun. P. Račiūną. Beveik nėra miesto raidai reikšmingesnės medžiagos Marijampolės kraštotyros muziejaus, kitų Respublikos saugyklų fonduose.

Matyt, daugiausia dėl šių priežasčių negausūs Lietuvos miestų ir miestelių tyrėjai istorikai ir architektai nelaikė Marijampolės potencialiu artimos perspektyvos tyrimo objektu, o be išsamių tyrimų nebuvo galima tikėtis parengti ir miestui skirtą tinkamo lygio leidinį.

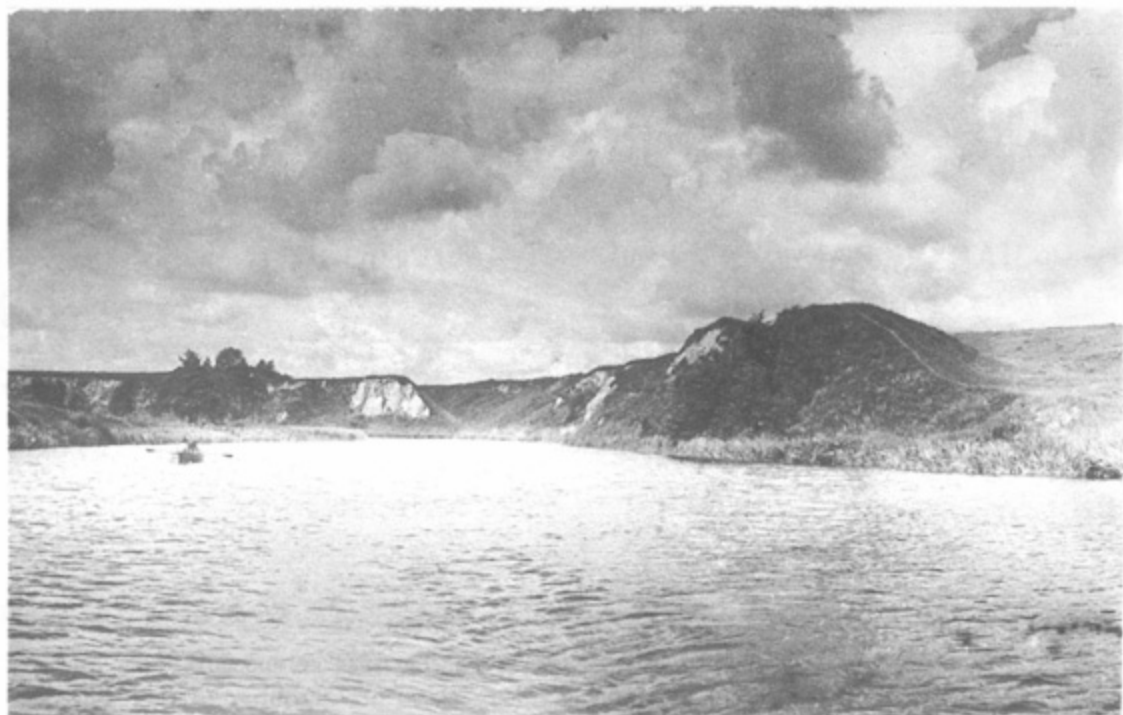
Siekiant vėl imtis Marijampolės istorijos tyrimų, reikėjo socialinio užsakymo, o kad jis atsirastų, turėjo susidaryti kitokios negu anksčiau sąlygos. Ir su tautos atgimimu, Sąjūdžio atsiradimu bei Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu tokios sąlygos ėmė formuotis.

1991 m. atnaujinus anksčiau pradėtą Marijampolės istorinės dalies formavimo galimybių analizę, kurios vienas tikslų — parengti siūlymus išlikusių negausių istorijos ir urbanistikos bei architektūros vertybių apsaugai bei tinkamam tvarkymui, teko detaliau tirti įvairius miesto genezės ir raidos aspektus. Pavyko sukaupti gana daug medžiagos, kurios nemaža dalis ankstesnių tyrėjų nebuvo nagrinėta, tad ir nepateko į mokslinę apyvertą. Taip pasidarė įmanoma išsamiau nušviesti tuos miesto raidos etapus bei reiškinius, kurie J. Totoraičio bei juo sekusių autorių publikacijose buvo beveik ar visai neliesti, o kai ką iš anksčiau pateiktų teiginių — patikslinti bei kitaip paaiškinti. Miesto savivaldybei užsakius, panaudojus visą sukauptą medžiagą, ir buvo parašyta ši Marijampolės miesto istorija.

Rengiant leidinį, apsiribota laikotarpiu iki 1940 m., nors pastarieji 50 metų Marijampolės, kaip ir kitų svarbiausių Lietuvos miestų, raidai daugeliu požiūrių buvo labai reikšmingi. Per tuos metus mieste keliskart padaugėjo gyventojų, išsiplėtė užstatyta teritorija, įvyko esminių funkcinės ir demografinės struktūros permainų. Tačiau visa tai vyko esant bendroms visai Lietuvai „socializmo laikotarpio“ politinėms, socialinėms, ekonominėms sąlygoms, kurios kol kas nėra objektyviai įvertintos. Tam reikia ne tik laiko perspektyvos, bet ir nuodugnesnės — objektyvios — analizės, kuri būtų atlikta atitrūkus nuo dabartinių mąstymo bei vertinimo stereotipų ir nuo savojo požiūrio subjektyvumo, analizuojant faktus ir reiškinius, kurių vyksmo dalyviais bei stebėtojais buvo ir yra daugelis dabarties žmonių. Tad, kol neparašyta bendroji pokario metų politinė ir socialinė Lietuvos istorija, tikslinga luktelti ir atskirų miestų, vadinasi, ir Marijampolės, raidos išsamesnio apibūdinimo pokario metais. Taip buvo pasielgta rašant apie Kėdainių istorinę urbanistikos raidą, tokios pozicijos, atrodo, laikėsi ir Istorijos instituto tyrėjai, rengdami Šiaulių monografiją.

Rašant Marijampolės istoriją, atsisakyta plačiau aptarti marijonų vienuolyno istoriją, nors šios institucijos reikšmė miesto raidai buvo itin didelė. Taip pasielgta dėl to, kad Marijampolės marijonams daug dėmesio skyrė J. Totoraitis, dar 1924 m. išleidęs knygelę „Marijampolės kunigų marijonų vienuolynas“, be to, gana plačiai marijonų reikalus aprašęs „Sūduvos Suvalkijos istorijoje“ ir kitur. Tad šioje knygoje marijonų vienuolyno kūrimasis ir veikla apibūdinti daugiausia tais aspektais, kurie konkrečiai veikė miesto raidą, be to, tokiu pat detalumu kaip ir visi kiti miesto istorijos faktai bei reiškiniai.

Panašiai pasielgta ir su Rygiškių Jono gimnazijos istorija bei veikla. Ši mokykla įstaiga nuo XIX a. vidurio turėjo didelį poveikį ne tik Marijampolės, bet ir visos lietuviškosios Užnemunės švietimui, kultūrai lietuviybės atgaivinimui, tačiau 1992 m. išėjusioje V. Peckaus monografijoje „Senoji Marijampolės gimnazija“, kaip ir anksčiau Lietuvoje bei išeivijoje pasirodžiusiose knygoje (J. Kirlio „Šimtametė mokykla“, K. Griniaus „Atsiminimai ir mintys“

1 pav. Meškučių piliakalnis. Vaizdas nuo Šešupės. R. Linionio 1989 m. nuotrauka

— 2 tomai, „Zanavykija“ — 2 tomai), įvairūs gimnazijos funkcionavimo aspektai aprašyti labai išsamiai ir detaliai. Dėl to šiame leidinyje apsiribota bendresniu, tolygiu kitoms mieste veikusioms institucijoms, gimnazijos veiklos apibūdinimu.

Monografijoje plačiau neaprašoma ir iš Marijampolės kilusių arba joje gyvenusių bei dirbusių žmonių, kurie vėliau tapo žymiais Lietuvos politikos, visuomenės, kultūros, mokslo bei meno veikėjais, gyvenimas bei veikla, nes tai būtų pernelyg padidinę leidinio apimtį.

Kai kas iš vietos žmonių, sužinoję apie rašomą knygą, siūlė autoriui ją pradėti ne nuo kaimo, iš kurio vėliau išaugo Marijampolės miestas, bet nuo gilesnių sluoksnių, siekiančių jotvingių laikus. Tačiau, susipažinus su tais dokumentais, kurie galėjo būti panaudoti ieškant Marijampolės sąsajos su miesto apylinkėse esančiais piliakalniais bei senąja jotvingių kultūra, teko konstatuoti, kad toji medžiaga itin negausi, be to, joje vargu ar galima aptikti ką nors bendra su gerokai vėliau atsiradusiu miestu (1–2 pav.).

Šioje Marijampolės monografijoje, ne taip kaip J. Totoraičio rašiniuose bei daugiausia jo skelbta medžiaga ištiesai pasinaudojusiu Akiro-Biržio („Marijampolės apskritis“), J. Baltakevičiaus („Lietuvos miestai“), B. Kviklio („Mūsų Lietuva“, „Vilkaviškio vyskupystė“) ir kitų darbuose, gerokai daugiau vietos skirta miesto statybos istorijai, jo urbanistinei ir architektūrinei raidai, tad ir plano bei vaizdo įvairiais istorijos etapais formavimuisi. Šie Marijampolės raidos aspektai, kurie anksčiau dažniausiai būdavo paliekami nuošaliai arba kai kada tik atsiitiktinai paminimi, knygoje apibūdinti iš esmės remiantis iki šiol nepaskelbta archyvine medžiaga, taip pat autoriaus atliktų specialių tyrimų duomenimis; panaudoti ir 1918–1940 m. periodikoje pateikti faktai. Deja, kol kas nepakanka medžiagos, kuri leistų visai tiksliai ir vienodai detalai aptarti miesto statybos istoriją bei urbanistinę ir architektūrinę raidą nuo gyvenvietės, davusios pradžią Marijampolei, įsikūrimo. Dėl to pradinis miesto formavimosi etapas aprašytas remiantis ne tik autentiška medžiaga, bet ir netiesioginiais duomenimis, kai kada — analogijomis, tad yra šiek tiek hipotetiškas.

Rašant šią knygą, atsisakyta atskiros istoriografijos apibūdinimo. Prireikus įvairiose

2 pav. Kumelionių piliakalnis. Vaizdas nuo Šešupės. R. Linionio 1984 m. nuotrauka

knygos vietose ne vien nurodomi, bet ir atitinkamai aptariami kai kurie rašiniai, kritiškai vertinami juose pateikti faktai, reiškiniai ir jų apibendrinimai.

Iki XIX a. vidurio nesant pakankamai įvairiapusių duomenų, atsisakyta juos pateikti chronologiniu bei dalykiniu principu. Sukaupta Marijampolės istorijos medžiaga šioje monografijoje dėstoma chronologine tvarka, visą miesto raidos laikotarpį nuo pirmojo paminėjimo istorijos šaltiniuose iki 1940 m. dalijant į tam tikrus jam būdingus etapus, kurie dažniausiai sutampa su bendraisiais Lietuvos istorijos tarpsniais.

Skaitytojų dėmesiui pateikiama Marijampolės istorija — tai bandymas koncentruotai monografijos forma susintetinti visą šiuo metu žinomą medžiagą. Ateityje, aptikus papildomos archyvinės medžiagos, o gal ir atlikus kai kuriuos archeologinius tyrimus, gali tekti patikslinti bei išsamiau nušviesti tuos miesto raidos etapus, kuriems tiksliai aprašyti kol kas nepakanka duomenų. Tai būtų logiška miesto istorijos tikslinimo seka.

Renkant šiai monografijai medžiagą, nuoširdžiai padėjo istorikas dr. Algirdas Baliulis, pateikęs daugelį archyvinių išrašų, perskaitęs rankraštį ir nurodęs jame kai kuriuos netikslumus. Savo sukaupia iliustracine medžiaga leido pasinaudoti marijampolietis inžinierius Antanas Senkaitis. Jiems, taip pat ir architektui, habil. dr. Jurgiui Bučiui, kritiškai pažvelgusiam į rankraštį, autorius reiškia nuoširdžių padėką.

A U T O R I U S

T U R I N Y S

PRATARMĖ	5
I. Miesto kūrimasis 1667—1792 m.	9
PAŠEŠUPYS: KAIMO SUSIDARYMAS IR RAIDA (nuo pirmojo paminėjimo 1667 m. iki pavadavimo pakeitimo XVIII a. ketvirtajame dešimtmetyje)	9
STAROPOLĖ: KAIMO PERSITVARKYMAS Į MIESTELĮ (nuo XVIII a. ketvirtojo iki šeštojo dešimtmečio)	15
MARIJAMPOLĖ: MIESTELIO RAIDA (nuo XVIII a. šeštojo dešimtmečio iki 1792 m.) ...	19
II. Miesto susidarymas ir augimas 1792—1914 m.	35
MIESTO SUSIDARYMAS (nuo 1792 iki 1807 m.)	35
MIESTO RAIDA (nuo 1807 iki 1867—1869 m.)	43
MIESTO AUGIMAS (nuo 1867—1869 iki 1914 m.)	77
III. Miesto stagnacija 1914—1918 m.	121
IV. Miesto kilimas 1918—1940 m.	131
PABAIGOS ŽODIS	213
ŠALTINIAI, LITERATŪRA, PAAIŠKINIMAI	214
PANAUDOTA LITERATŪRA	241
MIESTO CHRONOLOGIJA	248
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	254
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	259
SUMMARY	261
ZUSAMMENFASSUNG	263

Algimantas Miškinis
MARJAMPOLĖS MIESTAS iki 1940
Istorija ir architektūra

SL 255. 1995 01 11. 22,61 leidyb. apsk. 1. Tiražas 3000 egz. Užsakymas 2784. „Mintis“ leidykla, Z. Sierakausko 15, 2600 Vilnius. Spausdino „Aulros“ spaustuvė, Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas.

Kaina sutartinė.

19,75

Miškinis A.

Mi342 Marijampolės miestas iki 1940: Istorija ir architektūra. — V.: Mintis, 1995. — 264 p.: iliustr.

Bibliogr.: p. 214—241.

ISBN 5-417-00696-3

Nuo 1667 m., kai buvo pirmą kartą paminėta Pašėsupio kaimo vardu, iki 1940 m. Marijampolė nuėjo savitą ir sudėtingą raidos kelią. Tai vienintelis Lietuvos miestas, kuriam didelį poveikį turėjo XVIII a. viduryje jame įsikūrę marijonų vienuoliai. Jų veikla pakėlė miesto kultūrą, padėjo suformuoti aukštą gyventojų tautinio ir socialinio mentaliteto lygį.

UDK 947.45

Šių dienų Marijampolė — tai iš nedidelio Pašešupio kaimo išaugęs miestas. Nuo 1667 m., kai kaimas pirmą kartą paminėtas istorijos šaltiniuose, iki 1940 m. Marijampolė nuėjo savitą ir sudėtingą kelią. Tai vienintelis Lietuvos miestas, kurio raidai itin didelį poveikį turėjo XVIII a. viduryje jame įsikūrę marijonų vienuoliai. Jų veikla, kurią Lietuvos Respublikoje papildė kitos katalikiškos organizacijos, iš esmės pakėlė miesto kultūrą, padėjo suformuoti aukštą gyventojų tautinio ir socialinio mentaliteto lygį. Dėl to Nepriklausomybės dvidešimtmečiu Marijampolė tapo savitu ir tvarkingu miestu, o dabar, nepaisant sovietmečiu patirtų nuostolių, yra vienas pirmaujančių savųjų tradicijų tęstinumu ir gyvybingumu.

